"שטיח מדורג- בתי הטראסות"- שיכון ציבורי בנצרת עילית

אדריכלים: אריה שרון ובנימין אידלסון, 1957

השיכון הציבורי המחלקה לארכיטקטורה- שנה ד מרצה : ד"ר הדס שדר
מגישות: יוליה סקריפקה, אלה בן עמרם, לי בכר ונטע דובינסקי

אריה שרון (1900-1984)

(צילום: Ynhockey)

שרון נולד בירוסלב פולין, עלה לארץ ישראל ב-1920 יחד עם קבוצת הכשרה של תנועת השומר הצעיר והיה ממקימי וממתכנני קיבוץ גן שמואל. חדר האוכל בקיבוץ מהווה את אחת מיצירותיו הראשונות של שרון, וזאת עוד בטרם זכה להכשרה סדירה בתחום התכנון והבנייה. לאחר שש שנות חברות בקיבוץ, פנה ללמוד אדריכלות בבית הספר באוהאוס שבעיר דסאו, שם למד ועבד בין השנים 1926-1929. במהלך לימודיו וכן לאחר השלמתם עבד שרון במשרדו של מנהל בית הספר, האדריכל הנס מאייר. במסגרת זו הופקד שרון על מלאכת תכנון מרכז ההכשרה של האיגודים המקצועיים בברלין, עם השלמת הפרויקט בשנת 1929 מונה שרון למנהל הסניף הברלינאי של משרד הנס מאייר.

בשנת 1931 שב שרון לארץ ישראל והתמקם בתל אביב, בה חבר לאדריכלים צעירים נוספים אשר דגלו ברוח החדשה של המודרניזם, בראשם זאב רכטר ודב כרמי. בתקופה זו החל לתכנן מבנים בתל אביב ומחוצה לה בסגנון בינלאומי. בין עבודותיו הבולטות בשנות ה-30 של המאה ה-20 ניתן למצוא: תכנון תערוכת ההסתדרות (1932), מעונות העובדים ברחוב פרשמן (1935), בית חולים בילינסון בפתח תקוה (1935), חדר האוכל בקיבוץ גבעת השלושה (1936), קולנוע "עמל" בכפר סבא (1936), משק שוורץ בתל נעמה (1940), בית ספר אוסישקין בכפר סבא (1941), בתי קירור בכפר חסידים (1942), רמת יוחנן, משמרות, בית חירות. בין השנים 1941 ו-1947 היה מרצה בכיר במחלקה לארכיטקטורה בטכניון.

הפרויקט החשוב והמרכזי ביותר שעליו היה מופקד שרון, הוא תוכנית-אב למדינת ישראל, עליה עמל בין השנים 1949 - 1953 כראש אגף תכנון במשרד ראש הממשלה. בתוכנית זו, נתן שרון עדיפות עליונה ליישוב הספר הישראלי, בהתאם לחזון הציוני של אותה תקופה.
שרון חילק את מדינת ישראל לארבעה אזורי השפעה כלל ארציים: האזור הצפוני (מהשומרון עד הגליל) - ובירתו העיר חיפה, האזור המרכזי (מנתניה עד רחובות ועד תחילת השפלה) - ובירתו תל אביב, אזור ירושלים ואזור המדבר (הנגב, מדבר יהודה והערבה) - ובירתו באר שבע.

בשנים 1950 עד 1964 עבד שרון בשיתוף האדריכל בנימין אידלסון. בין המבנים הבולטים אשר יצר בתקופה זו ניתן למצוא: הרחבת בית החולים בילינסון (1954), אודיטוריום בטכניון (1956) ובית החולים סורוקה בבאר שבע (1959). בשנת 1962 היה שרון הראשון מבין האדריכלים בישראל אשר זכה בפרס ישראל בתחום האדריכלות.

בנימין אידלסון (1911-1972)

(אוסף אדריכל גרשון צפור, ארכיון אדריכלות ישראל)

אידלסון נולד בעיר לנינגראד בשנת 1911, ובהיותו בן 14 עלה לארץ ישראל עם אימו ואחותו לאחר שאביו נפטר.
את לימודיו התיכוניים סיים בגימנסיה הרצליה במסגרת המחזור ה-17 של המוסד בשנת 1929
ואת לימודי האדריכלות ערך בעיר גאנט שבבלגיה ב-1934,
עם שובו ארצה באותה שנה עבד במספר משרדי אדריכלים עד שהצטרף ב-1944 למשרדו של האדריכל אריה שרון.

ב-1948 עם מינוי שרון לתפקיד ראש אגף התכנון במשרד ראש הממשלה, הפך אידלסון לשותף במשרד האדריכלים.
בין השנים 1948 ועד לשנת 1964, פעל אידלסון בשיתוף פעולה מלא עם האדריכל אריה שרון.
בין הפרויקטים המוכרים מאותה עת ניתן למצוא מבני השטיח המדורג בנצרת עילית,
בית חולים בילינסון בפתח תקווה אשר הפך כבר עם חנוכתו לאבטיפוס למבנים בעלי מערכות מורכבות
ובית הסוכנות היהודית ברחוב קפלן בתל אביב.

עם פרישתו ממשרדו המשגשג של אריה שרון, אידלסון מקים משרד עצמאי בשיתוף עם האדריכל גרשון צפור .
על סמך ניסיונם במשרד שרון, שבו תוכננו בתי החולים הגדולים במדינה (בילינסון, איכילוב, סורוקה ואחרים),
פיתחו צפור ואידלסון התמחות בתכנון בתי חולים ומרכזים רפואיים, מרפאות, מכוני מחקר ומעבדות.
הם תיכננו בין היתר את בית החולים הפסיכיאטרי "עזרת נשים" בירושלים (1968-1975)
ומרכז רפואה תעופתית לחיל האוויר (1970), את בית החולים הווטרינרי בבית דגן (1985-1988) ועוד.

מיקום האתר

נצרת עילית, תוכנית סביבה

שטח התכנית: 12.0 דונם
גבולות: ממזרח מגורים, בדרום שטח ציבורי פתוח ודרך מספר 2
בצפון דרך מספר 2 ושטח ציבורי פתוח, ובמערב שטח ציבורי פתוח.
בעל הקרקע: מינהל מקרקעי ישראל
סה"כ 48 יחידות דיור, להערכתנו כ-200 דיירים סה"כ

מבט מרחוב הגבעה

מבט מרחוב כרמל

מבט לאחת הסימטאות

תוכנית מתאר- נצרת עילית, 1964

תכנון שכונת אמנים בנצרת- שיכון ציבורי

מיקום הפרויקט במרקם העירוני

אזור מגורים א' 1- בניה של קומה 1

שטח ציבורי פתוח

דרך קיימת

הגבלות ותנאי בניה:

..." על מנת לשמור על אופי של השכונה כל התוספות תיבננה מחומר של בניה הקיימת תוך שילוב בנוף והסביבה הקיימת"...

בתי הטראסות נבנו על מדרון בעיר החדשה שקמה- נצרת עילית.
גרם מדרגות מרכזי בין 2 יחידות דיור אשר נמצאים על אותו קו הגובה
מייצרים ציר מרכזי העובר בין חצרות קדמיים של כל יחידה.
הדירוג הטופוגרפי ושימוש באבן מקומית בלתי מסותת מדמה טראסות
ומכאן שמו של הפרויקט.

יחידות דיור חד-קומתיות
של כ-55 מ"ר, עם אפשרות
הרחבה.

חצר אחורית/
מקום להתרחבות

מדרגות מאבן מקומית
בלתי מסותת

חצר קידמית

קיר/ חומה מאבן מקומית
בלתי מסותת

תכנון מקורי של יחידת מגורים

בין גבול ברור לטשטוש גבולות

קירות — גבול בין מגורים-
קיר אבן מקומית

קצב במרחב הציבורי.

חצרות — קשר/מעבר מפנים לחוץ.

טשטוש גבול הבית.

הרחבה

אוויר. מבט. דרך

מעבר ציבורי

חצר ציבורית

איזור פרטי בבית

איזור ציבורי בבית

Plan of one-family row-houses

בינוי מקורי

להערכתינו עפ"י צילומים היסטוריים של האתר והסתכלות בשטח, בפועל המגורים נבנו בהיפוך מהתכנון המקורי כך שהחלק הבולט במישור החזית (המטבח) מרוחק מכיוון העלייה.

Plan of one-family row-houses

(תמונות: עליונה- מתוך אתר הארכיון של אריה שרון תחתונה-:

(תוכנית מתוך : אבני הבנייה של השיכון הציבורי| ד"ר

תוכנית סכמתית של יחידת הדיור בה מתגוררים המרואיינים

(בחלק התחתון ניתן לראות את התוכנית המקורית)

במצב הקיים חלוקת החלל היא מפלסית
כאשר קומת הקרקע מהווה כמקום הציבורי של הבית ולקומה השניה נוספו 4 חדרים שינה .
על אף שכל תוכנית הבית והחומרים שונו (התפתחו) ניתן כי מתווה ההתרחבות לרוחב (מזרח- מערב)
היא לפי קירות האבן המקוריים.

חלק ב' - מבט מבפנים

חזית ביתם של א' ו-ד', המראויינים בעבודה

א' סיפר כי החלון מעל הדלת הוא מקורי. פרט לזאת, נשמר מהתכנית המקורית רק מיקום הדלת הראשית

קיר אבנים מקורי, והדלתות החדשה שלו כיום

חלק ב' - מבט מבפנים

ראיון עם א' ו-ד', אב ואחת מבנותיו המתגוררים בשכונה משנת 2001.

כמה אנשים אתם בבית?

"הכי הרבה שגרנו פה היינו שישה אנשים. היום אנחנו שלושה אנשים, כלב וחתול"

אפשר לראות שיש הבדל משמעותי בין כמות האנשים שגרו בבית במהלך השנים,
כלומר התכנון המקורי שאיפשר להגדיל את הבית
(גם אם לא קרה ע"פ רצונו הראשון של שרון, הצליח ואף המשיך להתפתח גם לגובה)

למה בחרתם לגור בשכונה הזו ומתי הגעתם אליה?

**"קניתי בשנת 2001. רציתי מקום לילדים, שיהיה חדר לכל אחד, השכונה הייתה מה-זה שקטה, והעיצוב מצא חן בעייני – הרחבה על הרחבה.
גם הייתה לי סימפטיה לשכונה כי בשנות ה-70 הציעו לי פה דירה, אז רצו לעשות פה שכונת אמנים, ולתת לכל אמן דירה, אבל חלק היו משפחות וזה לא התאים. אני גרתי בדרומית ופה זה היה "פיזדניה" לגמרי – בסוף לא היה פה מושבת אמנים, מקסימום שתי בנות שעשו צבעי באטיק.. "**

כשא' מדבר על "הרחבה על הרחבה" הוא בעצם מוכיח לנו שגם עכשיו, כשהתכנון המקורי כבר "נטמע" ונחבא בתוך המבנה הקיים, הרעיון הראשוני של בית שתוכנן כך שיוכל לגדול ולהתפתח , עדיין מוחשי ומורגש ע"י הדיירים עצמם.

פינת האוכל ומבט לכיוון הסלון המונמך

הקורות מקוריות, כאשר כל החלק של הסלון המונמך הינו תוספת מאוחרת, א' רכש את הבית במצב הזה

חלק ב' - מבט מבפנים

ראיון עם א' ו-ד', אב ואחת מבנותיו המתגוררים בשכונה משנת 2001.

מהם היתרונות של השכונה והבית ומה חסרונותיהם ?

"יתרונות – קרוב לקופת חולים, היה בית ספר יסודי קרוב שכל הילדים היו הולכים אליו, עכשיו אין מספיק ילדים, האוכלוסייה דיי מתבגרת, אין ממש ילדים קטנים, אבל יש גם חבר'ה יחסית צעירים שבאים לקנות. יש משפחות מגוש קטיף, אבל הם שולחים לבית ספר דתי, אחר, בצד השני.
יתרונות נוספים הם שהשכונה שקטה ונוחה, החצר האחורית והחומות מאפשרות שקט יחסי מהשכנים."

"אנחנו קנינו את הדירה כבר עם שינויים. הבעלים לפנינו כנראה היו אלה שהוסיפו את הקומה למעלה – שבה יש ארבעה חדרי שינה ומחסן. אנחנו לא עשינו שינוים. "

"אני מאוד אוהב את הסלון שהוא מונמך ואפשר ככה לראות מהכניסה לבית ולצאת אל החצר האחורית"

מדבריו של א' ניתן להבין שלא רק הבתים עוברים שינוים והתפתחות אלא גם האוכלוסיה, ועכשיו מתחילה השכונה להוות שוב מוקד משיכה עבור משפחות צעירות, לאחר שנים שבהן האוכלוסיה הייתה בעיקר מבוגרת.
בראייתנו, השכונה הזו הינה גוף חי. העובדה שהתכנון המקורי היה מאוד ברור וגאומטרי איפשרה לכל אחד בשנים שחלפו לשנות ולהתאים את ביתו כראות עיניו, ולשכונה לחיות.

הסלון והיציאה לחצר האחורית

החלק הזה הינו התוספת המאוחרת יותר לבית, הרחבה של חלקו האחורי כדי ליצור סלון, המונמך ע" 3 מדרגות

חלק ב' - מבט מבפנים

ראיון עם א' ו-ד', אב ואחת מבנותיו המתגוררים בשכונה משנת 2001.

מהם היתרונות של השכונה והבית ומה חסרונותיהם ?

" חסרונות – השכנים לוקחים לימונים בלי לבקש, בהתחלה היה לנו שולחן גם בחצר הקדמית אבל השכנים היו נעזרים בו כדי לטפס ולגנוב לימונים , מאז אנחנו כמעט ולא משתמשים בה..

מהמשפט הזה אנחנו לומדים שהחצרות הקדמיות עדיין נחוות ע"י חלק מהאנשים בשכונה כסמי-ציבוריות, כשטח שהוא לא לחלוטין פרטי, עד כדי כך שהם מרשים לעצמם לקטוף לימונים.

ואני לא אוהב את החומה שעשו בבתים העליונים –
פעם יכולת לעמוד בקצה העליון של השכונה ולראות עד למטה,
עכשיו עם החומה הזאת לא.."

בתים רבים, בעיקר בקצוות של המתחם, הקיפו עצמם חומה גבוהה יותר מהמקורית, או, לחלופין, הגביהו את הבית עד לכדי שלוש קומות.
בראייתנו, העובדה שכל בעל דירה עשה בביתו כראות עינו אינה חסרון, אלא כאשר מגיעים לקצוות.
קצוות השכונה כרגע סוגרים אותה,או אולי אפילו סוגרים עליה, תוחמים אותה, מחביאים אותה, זה גם מהווה הפרעה לדיירים במקום וגם למרקם העירוני, שמוסתר ע"י תוספות הבניה הרציניות שנעשו בגבולות השכונה.

תוספת בנייה הקצה העליון של השכונה

עד לעשור האחרון לערך, הייתה קיימת מגבלת גובה על תוספות הבניה

חלק ב' - מבט מבפנים

ראיון עם א' ו-ד', אב ואחת מבנותיו המתגוררים בשכונה משנת 2001.

איך והאם מרגישים את השכנים?

"השכנים חלק ככה וחלק ככה. פעם היו לנו שכנים ערבים שהיו מביאים לנו בקלאוות, זה היה מעולה. היום בעיקר שרים קריוקי מסביב..
פעם פעם, שמעתי מאחד הבתים בשלוש בלילה זוג צעירים שרים אחד לשני שיר אהבה בערבית, זה היה מאוד יפה..

הקשר בין הארכיטקטורה ליחסי השכנות מתבטא בדבריו של א' ובתו, הם בעיקר מספרים על לשמוע את השכנים, וכמעט ולא מתייחסים ללראות אותם. החומות בין החצרות מאפשרות מצד אחד תחושת פרטיות, אך עם זאת להרגיש חלק מהמרקם השכונתי, לשמוע את הסביבה מתוך החצרות המקיפות, גם אם לא תמיד רואים.

לא מפחיד ללכת בשבילים הצרים בלילה?

"זה לא מהשכונות שפוגשים חולירות, והשבילים מוארים בלילה"
ד' הוסיפה : "" לא מפחיד, השכנים יושבים לפעמים בחצר הקדמית וגם אם לא יש תחושה שהם נמצאים"

מכאן אפשר ללמוד שעצם העובדה שיש חצר קדמית, גם אם קטנה ולעתים מוסתרת, מאפשרת תחושת בטחון מסויימת לעוברים ברחוב, גם אם השער סגור או החצר מוסתרת ע"י צמחיה.

מגוון החצרות הקדמיות בשכונה

בחלק מהבתים הדלתות הראשיות נותרות פתוחות וכך ניתן לראות עד לחצר האחורית

חלק ב' - מבט מבפנים

חזית קדמית

ניתן לראות את קיר האבנים מוטמע בתוך תוספות הבניה וממשיך ליצירת דופן לקומה השניה

1

מבט מהסלון ה"חדש" לכיוון המטבח

במקור היה קיר זה הקיר החיצוני של הבית, זה שפגש בחצר האחורית

2

מבט מהכניסה אל הסלון ה"חדש"

3

מטבח

4

שינוי באופי החצר הקדמית

(אתר הארכיון של אריה שרון)

מבט על השביל המדרגות לכיוון צפון

מבט על השביל המדרגות לכיוון דרום

חומה מקורית (מימין) אל מול חומה חדשה(משמאל)

אבולוציה של קיר

ברחבי השכונה ניתן לעקוב אחרי דריכם שונות בהן התפתח אותו קיר אבן בבתים שונים, בחלקם נטמע לחלוטין, בחלקם עוד ניתן לזהותו

תמונות מן העבר - תקדימים?

צילומי מסך מתוך סרטון משנותיה הראשונות של קריית נצרת

המראות הראשונים הנגלים לעולים החדשים בהגיעם לקריית נצרת - טיפולוגיית הכפר הערבי

מבט מקריית נצרת לכיוון העיר העתיקה

"וכאן נגור" - השיכונים המודרניסטים אשר יועדו לשיכון העולים החדשים

"הגעת העולים" אל בתיהם החדשים - ניתן לראות את השימוש בחומר המקומי, ואת הדמיון ל"ורנקולר" המקומי - הכפר הערבי, אליו משקיפים המבנים החדשים

תמונות מן העבר - תקדימים?

צילומי מסך מתוך סרטון משנותיה הראשונות של קריית נצרת

הפרנסה היחידה בנתיים היא עבודת בניין וכמחצית מן העובדים הם ערבים מהעיר "
בכל מהלך הסירטון בולט שיתוף הפעולה והשכנות הטובה בין היהודים לערבים

"כשאנחנו באנו מצאנו בית מוכן - צריך להכין גם לאחרים שיבואו"-
ולצד אותו שיתוף פעולה, המחשבה מתמקדת כל הזמן בבניה עבור העולים הבאים

ניתן לראות את הדמיון בין סמטאותיה של העיר העתיקה לתכנון השיכונים ולמה שהתפתח כיום, עם תוספות הבניה

תמונות מן העבר - תקדימים?

אדריכלות ורנקולרית -

בנייה עממית, ללא אדריכלים,אשר "צומחת" מהמקום , אינטגרלית , משתמשת בחומרים מקומיים ובטכנולוגיות מסורתיות.
בנייה ורנקולרית מתייחסת גם לסוג בנייה מקומי ולטכנולוגיה מקומית אשר התפתחו במשך תקופה ממושכת.

התחושה היא שמתכנני השכונה הושפעו מהנוף הסמוך אליהם - בתי העיר העתיקה, וניסו ליצור גם הם מרקם צפוף במידה מסויימת, אינטימי, המכיל סמטאות שנועדו להתפתח ולהשתנות

בספרה "אבני הבניין של השיכון הציבורי", מתייחסת ד"ר הדס שדר לבתי הטרסות בפרק "מתחמים אבולוציוניים". כאשר סיירנו באתר תחושת ה"אבולוציה" הייתה חזקה מאוד, וכפי שנראה בעבודה, ניתן לראות בבירור כי כל תא מגורים בסיסי בפרוייקט התפתח לכדי בית אחר, בעל טיפולוגיות מגורים שונה משכנו.

השוני בין השיכונים האופיינים, ה"רגילים", המוכרים, הזהים, שנבנו אז, ובין פרוייקט זה מתבטא בין השאר ביחס בין המבנה לסביבה -
ההצבה אינה אקראית, היא ייעודית, ספציפית, יוצרת מרקם, תבנית, ומקשרת בין חללי החוץ והפנים כאחד - החוץ הינו המשך של הפנים ולהפך.

הטרסות בפרוייקט הן שיוצרות את הגבולות, ומהוות את השימוש בקרקע, בניגוד לגישה שרווחה אז, אשר התעלמה מן הסביבה.

ע"פ ספרו "קיבוץ+באוהאוס" שאף שרון לשקף את מסורת הבנייה הקיימת בנצרת ולכן השתמש בטרסות (האופייניות לבניה זו), באבן המקומית, ובבטון.
בתים ומרקמים שונים ברחבי השכונה וגלגולם האבולוציוני

ביבליוגרפיה

1. Sharon Arieh, Kibbutz + Bauhaus, Karl Kramer Verlag Stuttgart and Massada Israel, 1976, pp.92-94

2. ד"ר הדס שדר, אבני הבנייה של השיכון הציבורי בישראל: שישה עשורים של בנייה עירונית ביוזמה ציבורית בישראל, הוצאת משרד הבינוי והשיכון, 2014, ע"מ 84-85.

3. אורי בן ציוני, המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל- מחוז צפון, אתר מורשת מוצפנת, "אתרים 'ביבליוגרפיים': בתי הטראסות, נצרת עילית/ אריה שרון & בנימין אידלסון", 2014.

4. פרק בסדרה הכל אנשים - אריה שרון, מבית היוצר של הטלוויזיה החינוכית, מפיקה ועורכת: ענת זלצר, תסריט והגשה: מודי בר-און, 1999.

5. "קריה בהרי נצרת", סרטי גבע בע"מ, תסריט ובימוי : נתן גרוס, טקסט : חיים חפר, צילומים: חיים שייבר עריכה: גלי בוגדור.

https://video.xx.fbcdn.net/h-
3D%efg=eyJybHIiOjc2NiwicmxhIjozNjgyfQ?n.mp4_1145189734_599322396753300_743571/2-v/t42.1790/video-xpa1
55A64977=618ab5853e27ba23bb6fd5e6e83be3fc&oe=3D&oh%
נמצא באמצעות ארכיון עיריית נצרת עילית, קבוצת קהילתית.

6. ויקיפדיה